

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Културология

Том 3

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF PHILOSOPHY

Cultural Studies

Volume 3

КЪМ ИСТОРИЯТА НА СПЕЦИАЛНОСТ „КУЛТУРОЛОГИЯ“
В СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ.
ОБЩИ БЕЛЕЖКИ ВЪРХУ ИНСТИТУЦИОНАЛНИЯ
КОНТЕКСТ НА ВЪЗНИКВАНЕТО НА НАУКИТЕ
ЗА КУЛТУРАТА У НАС И РАННОТО ИМ РАЗВИТИЕ¹

ИВАН ЕЛЕНКОВ

Настоящото кратко изследване постига фактографско проследяване на процеса, свързан с обособяването на изследванията, полагане основите на преподаванията и възпроизводството на организационно-управленския потенциал на културата в Народна република България. В пряка връзка с този процес се разглежда ранната история на специалност „Културология“ в Софийския университет и перспективите пред продължаващото изграждане на нейната академична и изследователска идентичност.

Ключови думи: Културология; Обучение и възпитание на културни кадри; Обособяване на специализирани научни изследвания, посветени на културата; Научноизследователски институт по културата.

¹ Най-ранният вариант на този текст бе четен като доклад на конференция по промяна на учебния план на специалност „Културология“ през декември 2006 г. във Владая. През 2009 г. бе публикуван в сп. „Алтера академика“ под заглавие: „Изследвания, преподавания и възпроизводство на организационно-управленски потенциал на културата в социалистическа България. Общи бележки по институционалния контекст на възникването и ранното им развитие“. В настоящата му публикация той се появява преработен и допълнен.

TO THE HISTORY OF THE DEPARTMENT
OF CULTURAL STUDIES AT SOFIA UNIVERSITY.
GENERAL NOTES ON THE INSTITUTIONAL CONTEXT OF THE EMERGENCE
OF CULTURAL SCIENCES IN BULGARIA AND THEIR EARLY DEVELOPMENT

Ivan Elenkov

The present short study aims to trace the facts in the process of outlining the field of research in cultural studies, and laying the foundations of teaching in this field, as well as the the formation and reproduction of organizational and managerial potential in the domain of culture in the People's Republic of Bulgaria. In direct connection with this process, the early history of the Department of Cultural Studies at Sofia University and the prospects for the continued development of its academic and research identity are examined.

Keywords: Cultural Studies; Training and education of cultural personnel; Designation of specialized scientific research dedicated to culture; Research Institute of Culture

За преподавания, изследвания и управление на културата у нас за първи път се отваря дума към средата на 1960-те. Извън пропагандата, което е друга отделна голяма тема, до тогава тази проблематика най-общо се приема за принадлежаща към управлението на системата на висшите и средните училища по изкуствата, подведомствени на Управление „Изкуство“ на Министерството на културата (1954–1958 г.), след него на обединеното Министерство на просветата и културата (1958–1963) и после на Комитета за култура и изкуство (от 1963 до 1967 г.).

След Първия конгрес на българската култура през май 1967 г., „възпитанието и обучението на културни кадри“ вече се третира като материя различна от преподаванията и изучаването на изкуствата. Вследствие конгресните решения още същата година са учредени три полувисши института за т.нар. „културно-просветни кадри“ в Благоевград, Варна и Хасково, подготвящи читалищни администратори, организатори на текущи празнично-юбилейни поддържащи дейности и чествания към т.нар. „обществени организации“, художествени ръководители на изпълнителски колективи и организатори на казионни обществени прояви в широкото поле на т.нар. „художествена самодейност“. От тогава в структурата на преобразувания след конгреса и обновен „Комитет за изкуство и култура“ вече има специален Отдел „Образование и подготовка на кадри по културата“ с три поделения:

1. На разпорежданията на поделение „Висши и средни училища по изкуствата“, са подвластни средните осем музикални училища, двете художествени гимназии и Държавното хореографско училище; полувисшия „Библиотечарски институт“, а от началото на 1970-те – и полувисшия естраден отдел към Българската държавна консерватория. Към него са още и висшите Българска държавна консерватория, Висш институт по изкуствата „Николай Павлович“, Висшия институт по театрално изкуство (ВИТИЗ) и Висшия музикален педагогически институт в Пловдив.

Второто поделение е „Институти за културно-просветни работници“ и изцяло е посветено на ръководството на трите полувисши гореспоменати учебни заведения в Благоевград, Варна и Хасково.

Третото поделение е „Детски музикални и балетни школи“ (ЦДА, ф. 405, оп. 8, а. е 29, л. 1–3).

Една от важните директивни насоки на Втория конгрес на българската култура през декември 1972 г. е да бъде създадена „единна система за подготовка на културни кадри“; на тази проблематика е посветен и специален пленум на Комитета през 1973 г. Документацията му би могла да се определи като *първи цялостен проект* за йерархически изградена единна организация за създаването и възпроизводството на управленски потенциал на културата в социалистическа България и, особено важно, изграждане и утвърждаване на институционални звена за специализирани научни изследвания, посветени на различни измерения на културата.

Пленумът установява като налични към момента, необходими и занаяпред, шест вида „културни кадри“: 1. Художествено-творчески; 2. Културно-просветни; 3. Научно-изследователски и педагогически; 4. Ръководно-управленчески; 5. Помощно-художествени и технически кадри и 6. Административно-обслужващи (ЦДА, ф. 405, оп. № 9, а. е. 38, л. 1–62.).

„Художествено-творческите“ израстват във висшите и средни училища по изкуствата. Трите полувисши института са насочени към производството на „културно-просветни“, „помощно-художествени“ и „административно-обслужващи“ „културни кадри“. По отношение на качеството на това производство обаче пленумът констатира, че завършилите ги не добиват необходимата подготовка и срещат големи трудности както при постъпване на работа, така и в конкретните си изяви. Като основна причина за това се посочват програмата и срокът на обучение в тях. Полувисшите институти били буквално образ и подобие на такива в Съветския съюз, но учебните планове на съветските, които почти изцяло били висши със срок на обучение 4–5 години, били механично пренесени в учебните планове и програми на нашите, само с 2-годишен срок на обучение. Този факт, констатира заместник-председателят на КИК и докладчик пред пленума доц. Рачко Рачков, „да се изучава от всичко по нещо, а накрая – нищо“, будел недоволство сред студентите и бил главната причина те да не получават определена специалност. Пленумът решава да бъде уточнено посписъчното съдържание на компетентностите на специалността „културно-просветник“, каквато се вписвала в дипломата на завършилите, и, много важно от значение за бъдещата кадрова стабилност, в републиканската щатната таблица се включи несъществуващ дотогава нов щат „културно-просветник“. Очевидно с грижа за проблематичното им дотогава настаняване на работа, пленумът предписва още да се разработи учебна програма, която би дала възможност на завършващите, независимо дали са „културно-просветни“, „помощно-художествени“ и „административно-обслужващи“ кадри да

получават и втора специалност „ръководител на колектив за художествена самодейност“ – съответно музикален, певчески, танцов, театрален, художествено-изобразителен, литературен и пр. Още, от учебната 1974/75 г. да бъде променен срокът на обучение в Хасково и Благоевград на 3 години, а във Варна на 4–5, като варненският полувисш институт стане висше учебно заведение с прием на студенти редовно и задочно обучение². Отделно на пленума се мисли профилирането на журналисти с изрична насоченост в областта на културата.

По обучението на т.нар. „ръководно-управленчески“ кадри пленумът достига много внимателно съществуващата от зарите на комунизма и изцяло още нормална за това време у нас система на партийни назначения. Особено през 1960-те, тази система се разширява съществено с практиката на „квалификации“ и „преквалификации“ на политическия ръководен кадър с оглед щатовеите из конкретното поле, в което ще се прилагат неговите ръководни решения относно културата. Като принцип, по който се говори непрекъснато от 1963 г. насетне, съществува и т.нар. „обществено-държавно начало в управлението на културата“, което означава, най-кратко казано, експертно самоуправление, под върховен партийен контрол; а по-пространно обяснено „обществено държавното начало“ означава, вместо непосредствено политическо ръководство от назначен партийен функционер, „инструктор“, (каквито са от края на 40-те и през 1950-те години председателите на Комитета за наука, изкуство и култура Вълко Червенков, Сава Гановски, Рубен Леви, Демир Янев и тям подобни на по-ниски организационни равнища) да бъдат „издигани от самите творци“ изборни кандидатури из собствените им среди (какъвто е показният случай с поета Павел Матев, избран на Първия конгрес на културата през 1967 г. на председателския пост и екипът му по низесходяща линия в управлението на Комитета за изкуство и култура (КИК; вж. по-обстоятелствено в Еленков, 2008).

В началото на 1970-те на експертната подготовка и преподготовка за всички ръководни кадри (от ръководството на КИК до общинските Съвети за изкуство и култура) се гледа вече като на абсолютно задължителна и, за разлика от предишните десетилетия, що годе последователно се отстояват цензовият и образователният критерии при техния подбор. На най-високо управленско ниво в системата на КИК те се обучават в прословутия ЦУРК (Център за усъвършенстване на ръководни кадри) при Академията за обществени науки и социално управление на ЦК на БКП (АОНСУ, съществуваща от 1969 г.). Много от обучаемите там добиват и дипломи за завършено висше образование по конкретни специалности, каквито до тогава те нямат, законово обосновани като равни на придобиваните дипломи в съществуващите висши учебни заведения из страната.

² Което в действителност не се случва.

Ръководните щатни „културни кадри“ от по-ниските нива в окръжните съвети за изкуство и култура, градските, районните и общинските съвети за изкуство и култура, Координационните съвети за изкуство и култура в Аграро-промишлените комплекси (АПК), ръководителите на междусъюзните и някои съюзни културни домове на професионалните съюзи, на младежките културни домове, заведущ-отделите „Културно-масов“ на Окръжните съвети на Българските професионални съюзи (БПС), Окръжните комитети на ДКМС, Окръжните комитети на ОФ по културно-управленски проблеми се обучават във филиалите на АОНСУ по окръзи и междуокръжните партийни школи чрез едномесечни специализирани курсове.

Директорите на театрите, заместник-директорите, главните режисьори, главните диригенти, ръководителите художник-проектанти (лица много често до тогава пряко политически назначавани) по собствените си управленско-творчески проблеми се обучават централно в специализирани курсове, организирани от самия КИК.

Всички режисьори, диригенти, драматурзи, критици, художник-проектанти и пр. като потенциален управленски кадър се включват в семинарна форма на обучение по определени теми, на базата на конкретни конюнктурни национални мероприятия – например във връзка с организацията на годишни прегледи на драмата и театъра, общите художествени изложби, музикални празници и кинофестивали, сценографски изложби, юбилейни чествания и пр.

Относно „научно-изследователския кадър“, пленумът изтъква безусловната водеща роля на създадения малко по-рано т.нар. „Институт по културата“.

Учреден е с Разпореждане на Министерския съвет № 137 от 27 март 1971 г. и бива поставен на двойно подчинение към Комитета за изкуство култура и към Българската академия на науките; пълното му име е „Научноизследователски институт по културата“. Може да се допусне, че негов институционален предходник е съществуващият от средата на 1960-те години в системата на КИК отдел „Политика на културния фронт“, чийто началник, проф. Кръстю Горанов, поема съвсем за кратко директорския пост в новото звено, несъмнено в името на приемствеността относно политиката на културния фронт и за началното укрепване на новото звено (ЦДА, ф. 1Б, оп. 78, а. е. 868, л. 5 и сл.); със създаването на Института, въпросният отдел бива закрит. Според цитирания по-горе правителствен документ на Научноизследователския институт по културата се отдава водещата роля в йерархически градената единна организация за възпроизводството на управленски потенциал и в ръководството и провеждането на специализирани научни изследвания в тази област. Предписани са му следните задачи: да разработва проблемите, свързани с държавната културна политика, да положи на научни основи организацията и поеме ръководството на изучаванията в областта на изкуствата и културата; да провежда задълбочени изследвания по проблемите на теорията и историята на културата и изкуствата и да координира институционално съществуващата

научноизследователска дейност по тях в нашата страна; да осъществява научно-методическо ръководство на съществуващите научни и творчески подразделения в системата на КИК; да организира и ръководи разработването, както и сам институтът да подготвя прогнози за развитието на изкуството и културата в НРБ; да изучава и развива проблемите на културната интеграция със СССР и социалистическите държави, редом с възможностите за взаимноизгодното културно сътрудничество с всички прогресивни страни по света и т.н. (ЦДА, ф. 1Б, оп. 78, а. е. 868, л. 5 и сл.). За важността, която му се е отдавала тогава, говори още фактът, че в същия учредителен документ от 1971 г. Министерският съвет разпорежда императивно на Софийския градски народен съвет да осигури терен и започне постройката на модерна сграда за института, нещо което на практика до края на съществуването му така и не се случва.

Неговата вътрешно-организационна концепция, изследователски цели и конкретни активности са насочени да придават плът на основните идеи на режима за изследвания и управление на културата от тази епоха: екипът на института е в основата на гигантските разработки в дългосрочните програмни проекти по създаването на т.нар. „Национален комплекс „Художествено творчество, културна дейност и средства за масова информация“, „Всенародната програма за естетическо възпитание на трудещите се и младежта“ и мн. др. Във времето на председателката Живкова (след 1975 г.), по отношение на инициативите институтът има тясна връзка с т.нар. „Разработващ блок“ в Комитета за култура, първоначално вдъхновяван и направляван от тогавашния негов първи заместник-председател проф. д-р Ал. Фол, забележителен учен и по-сетне, до смъртта си, достоен преподавател в специалност „Културология“ към Софийския университет.

Институтът формално е първата научно-изследователска структура занимаваща се с „културологични“ проучвания в един смисъл не съвсем чужд и на витаещите и по настоящем представи за такива като „комплексност“, „интердисциплинарност“, „контекстуалност“ и пр. В едно „идейно задание“ във връзка с поредните реформи в Комитета за изкуство и култура, побудени с Постановление на Министерския съвет на НРБ и ЦК на БКП № 34 от 24 април 1974 г., „За по-нататъшното усъвършенстване управлението на културния фронт у нас“, за него се казва, че „Институтът координира в страната научно-изследователската работа по проблемите на културата и сам осъществява такава. Участва в разработката на въпроси свързани с управленческата дейност на Комплекса „Художествено творчество, културна дейност и средства за масова информация“ и пр. (ЦДА, ф. 405, оп. № 9, а. е. 81 л. 28).

Структурата на института има на върха си директор, политическа фигура, но и авторитет с предполагаем експертен статус. За периода на учредяването си през 1971 г. до края на това научно-управленско звено през 1992, той е бил ръководен от проф. д-р Кръстю Горанов (март–юли 1971 г.), Емил Шопов (юли 1971 – декември 1975), доц. Искра Борисова Велчева (януари 1976 до

октомври с. г.), проф. Елит Николов (ноември 1976 до април 1983 г., (също по-сетнешен преподавател в катедра „История и теория на културата“ в Софийския университет), проф. Димитър Филипов (юни 1983 до януари 1990) и накрая проф. Иван Джаджев от януари 1990 до юли 1992 (ЦДА, Историческа справка към фонд 1122, Научноизследователски институт по културата).

В помощ на директорите има налични научен секретар и помощник-директор.

Научният потенциал на звеното е разпределен в шест секции – „Управление на културата и културна интеграция“; „Прогнозиране и планиране на културата“; „Програмиране на конкретни изследвания по културата“; „Социология и психология на културата“; „Комплексни проблеми на художествената култура“ и шестата секция „Култура и научно-техническа революция“. Със своите поделения „Научно-техническа документация и библиотека“ и „Административно-стопанско звено“ общата численост на института през 1975 г. е 44 човека (ЦДА, ф. 405, оп. № 9, а. е. 81 л. 27).

С Постановление № 103/12 юни 1992 г. Научно-изследователският институт при Министерството на културата и БАН бива закрит (ЦДА, Историческа справка към фонд 1122).

Негово водещо издание е списанието „Известия на Института по културата“ (1975–1989 г.), като с пряко отношение към неговата дейност и в сътрудничество с други звена на Комитета за култура, БАН и творческите съюзи могат да бъдат посочени още изданията „Проблеми на художествената култура. Тримесечен бюлетин на Института за култура при КИК (1975–76 г.), „Проблеми на културата (1978–1983 г.), Проблеми на образованието по изкуствата и културата (1982–1984 г.), Култура, съвременност, личност. Серия 1. Емпирични социологически изследвания (1978–1982); Култура, съвременност, личност. Серия 2 – Международно културно сътрудничество (1978–1983); Научна информация по културата (1986–1989 г.) и др.

В края на 1970-те години въпросът за изграждане на единна система за подготовка и квалификация на т.нар. „културни кадри“ е поставен отново за разрешение с онзи замах, с който се отличават повечето от замислите и начинанията от времето на председателката на Комитета за култура Людмила Живкова. Нейната намеса и идеи биха могли да се определят като продължение, но и като втори, разширен, проект за обособяване на специализирани научни изследвания, посветени на културата и реорганизация на съществуващото възпроизводство на организационно-управленски потенциал на културата в социалистическа България.

В докладна записка на Живкова до Политбюро мотивацията за откриване на едно ново единно „Висше учебно заведение по културата“ се основава на обстоятелството, че към момента в структурите на Комитета за култура работели на щат около 70 000 души, от които само 12 000 имали висше образование. Близко 2500 били ръководен кадър от всички равнища – „масовици“

(организатори на културни събития с пропагандна насоченост от всякакъв порядък), главни специалисти в разработващите звена, програматори и „планисти“ на културата и пр. Отделно в ръководните структури на обществените организации – Отечественният фронт, Българските професионални съюзи, ДКМС, БНА, ГУТВ (Главно управление на Трудови войски) и др. с ръководна организаторска „културно-просветна дейност“ се занимавали над 1300 д. Всички тия по диплома имали по-обща друга специалност – най-вече партийно строителство, икономика, право, изкуствознание, военно образование и пр., но нямали подготовка тъкмо по управление и икономика на културата (ЦДА, ф. 405, оп. 10, а. е. 192, лист 105). Практиката до тук сочела, че производството на кадри за културно-просветна работа в трите полувисши института в Благоевград, Варна и Хасково не била вече никак подходяща форма, а и потребностите от точно такива били вече удовлетворени в национален мащаб (Пак там, л. 106).

Сега нуждата от висшисти с профил управление и икономика на културата, и особено от такива за работа в „националните творческо-производствени организации“, в окръжните и общински съвети за култура, в големите културни домове и читалища, в обществените организации била неотложна, а това били и зоните, в които относителният дял на специалистите, организаторите и ръководителите с висше образование бил осезаемо най-малък. Големите програми за Всенародно естетическо възпитание, Дългосрочната комплексна програма за издигане ролята на изкуството и културата за хармоничното развитие на личността и обществото в етапа на изграждането на развитото социалистическо общество и нейните подпрограми „Н. К. Ръорих“, „Леонардо да Винчи“, „В. И. Ленин“, „Константин-Кирил Философ“, „Алберт Айнщайн“, „Авицена“, и особено програмата по честването на 1300 годишния юбилей от създаването на българската държава, предполагали вече производство на съвършено различен тип културни събития от тия, произвеждани до началото и средата на 1970-те, с което императивно изисквали и друг административно-културен профил на техните организатори (За по-подробно и задълбочено разбиране контекста на предмета на настоящето изложение би могло да се погледне Еленков, 2013: 139–167).

Предложението на Живкова до Политбюро е да бъдат закрити полувисшите институти за културно-просветни кадри и се създаде единно висше учебно заведение, на което в един от факултетите ще се подготвят специалисти по проблемите на управлението на културата, вкл. и организатори на културно-масовата работа, предимно каквито до сега се изкарвали от обучението в Благоевград, Варна и Хасково. Освен това, предвид неудържимо развиващите се нови клонове на знанието като библиотекознание, библиография, книгознание, информатика и взаимодействията им с др. науки – психология, педагогика, кибернетика, електроника, вносителката на документа предлага Полувисшият библиотекарски институт (Институционален предходник на на-

стоящия УНИБИТ) и катедрата по библиотекознание и научна информация в СУ „Кл. Охридски“ да прераснат във факултет по библиотечно дело, книгоразпространение и научна информация към проектираното ново висше звено по културата (ЦДА, ф. 405, оп. 10, а. е. 192, лист 106-107).

Теоретичното профилиране и конкретно изследванията в областта на изкуствата към датата на документа (април 1981 г.) се извършвали разпръснато в отделни звена на ВУЗ и БАН – по изкуствознание, театрознание, кинознание, музикознание. Тия специалности съществували на най-общи идейно-теоретични основи и тяхното съществуващо раздробяване не позволявало подготовката в тях да бъде на най-високо специализирано теоретично равнище. Освен това чувствало се и пресищане от подобни специалисти, всеки уединен на своя си клон от познанието, затова към проектирания Висш институт по културата Живкова възнамерява да се открие обща специалност „изкуствознание“ с отделни специализации в основните форми на изкуствата (Пак там, л. 108–109).

И още, от втората половина на 1970-те за повишение на квалификацията предимно на някои ръководни кадри функционирала създадената след III конгрес на културата (1977 г.) Национална школа за следдипломна квалификация, със статут на факултет към Държавната консерватория. Състоянието и дейността ѝ обаче не отговаряли на съвременните изисквания; институционалната ѝ принадлежност към Консерваторията била формална и абсолютно случайна. Школата не била интегрирана към научно-изследователските звена по управление и икономика при Института по културата (Пак там, л. 109). Затова тази Национална школа за следдипломна квалификация би било добре да се преустрои, обособявайки се в пореден самостоятелен факултет към Висшето учебно заведение по културата.

Така планираният нов институт като единна централизирана структура за производство на културни кадри добива следната структура:

а) Факултет по теория и управление на културата:

- специалност „Естетическо възпитание“; (изрично за кадри по Всенародната програма за естетическо възпитание)
- специалност „Управление на културата“ със специализации „Теория на културата“ и „Икономика и планиране на културата“;
- специалност „Изкуствознание“ със специализации по основните форми на изкуствата.

б) Факултет по разпространение на духовните ценности:

- специалност „Библиотекознание“;
- специалност „Книгоразпространение“;
- специалност „Научна информация“.

Към този факултет се предвижда да бъде разработен филиал с 3 г. срок за редовно и 4 г. за задочно обучение на по-широк кръг специалисти в тези области.

в) Факултет за следдипломна квалификация:

В него би се осъществявали всички видове и форми на следдипломна квалификация на ръководните, организационно-икономическите и др. управленчески кадри на Националния комплекс „Художествено творчество, културна дейност и средства за масова информация“; той още ще провежда и специализациите на завършилите първите два факултета, особено свършилите по управление на културата.

Следдипломната квалификация и подготовката и преподаването на нови кадри за всички видове изкуства, включително и на ръководители на самостоятелни колективи, ще бъде осъществявана от съответните ВУЗ-ове по изкуствата, под координацията на единното Висше учебно заведение по културата.

г) Четвъртият факултет е именуван в документа „Международна школа по проблеми на културата“ и нему се чертае да обучава чуждестранни студенти по основните специалности на института, а също и да допълва квалификация на културни дейци от други страни, предимно развиващи се от Азия, Африка и Латинска Америка (ЦДА на РБ, ф. 405, оп. № 10, а. е. 192, л. 111–112).

Смъртта на председателката Живкова през 1981 г. отлага, а впоследствие осуетява напълно осъществяването на този мащабен проект.

Тъкмо през тази 1981 г. проф. д-р Николай Генчев подема с вдъхновението и страстта, присъщи на всичките му изследователски и организационно-управленски дела, инициативата за откриване на „Катедра по история и теория на културата“ в рамките на Исторически факултет на СУ „Климент Охридски“. Катедрата поема развитието си като специализация за студентите от горните курсове при всички факултети на университета.

Новото и различното от досегашните начинания и административно провеждани реформени почини е полагането на изследванията и знанията за културата в академичен контекст.

През 1985 г. начинанието вече се развива в проект за учредяване на отделна специалност „История и теория на културата“ към същия факултет със самостоятелен прием на студенти (вж. Основни положения на организационната структура и на учебния план на специалността „История и теория на културата“). Според документите на този замисъл, специалността трябва да бъде открита през учебната 1986/87 г. с първи прием на 40 д. редовни студенти чрез изпит по български език и история на България.

Чертае се тя да има четири научно-учебни звена („катедри“) – „История и теория на културата“, „Общо и сравнително изкуствознание“, „Библиотекознание и научна информация“ и „Архивистика и музейно дело“.

Редовно приетите студенти (както и студентите от всички ВУЗ в София, завършили четвърти семестър в съответните си специалности, проявяващи интерес към преподаваната проблематика) ще бъдат разпределени в шест профилиращи специализации – „История на културата“, „Теория и управление на културата“, „Изкуствознание“, „Библиотекознание и книгознание“, „Архивистика“ и „Музейно дело“.

Квалификационната характеристика на завършилия специалността „История и теория на културата“ със съответния профил, уверява, че неговата компетенция се записва в дипломата му за висше образование по следния начин: „Специалист по „История и теория на културата, профил... („История на културата“, „Теория и управление на културата“, „Изкуствознание“ и т.н.). Полето за приложение на придобитите умения се чертае като „научен работник по културология и изкуствознание, като преподавател по история на културата в средните специални училища по изкуствата и по естетика в гимназиите, като организатор и уредник в професионалните културни институти и учреждения, в държавните и обществените органи по управление на културата, като сътрудник в културните отдели на обществените организации (ОФ, БПС, ДКМС и т.н.) и в средствата за информация, като специалист по изкуствознание, архивистика, библиотечни и музейно дело“ (Пак там. Квалификационна характеристика на специалиста по история и теория на културата).

Специалността „История и теория на културата“ се проектира да осъществява в съответствие с правилника за следдипломна квалификация на кадрите с висше образование и по договор между Комитета за култура и СУ „Климент Охридски“ очевидно непостигнатото през 1970-те следдипломно обучение и преквалификация на ръководни и изпълнителски кадри от системата на културата из цялата страна, както и на собствените си възпитаници. По договор между СУ „Климент Охридски“ и съответните творчески съюзи, специалността би могла да предлага и творческа и управленска квалификация също и на творци на културата от най-висок разред.

Проектът предвижда изграждането на собствен Научен съвет по история и теория на културата с 29 членове, насочен към академичното развитие и йерархичното издигане на свързаните с науките за културата.

Учебният план на специалността, с оглед практическата ориентация и насъщаването на работа на обучаващите се в нея, се одобрява окончателно освен от министъра на народната просвета още и от председателя на Комитета за култура.

Обучението в професионалното направление и в кръга на основната подготовка предполага три степени (в духа на тогавашните проекти за реформи в образованието и „трестепенната структура“ на висшето образование):

Първата степен включва неизбежните в системата на висшето образование навсякъде идеологически дисциплини („История на БКП“, „Политическа икономика“, „Марксистко-ленинска философия“ и „Научен комунизъм“), фундаментални курсове („Обща теория на културата“, „Обща история на културата“ и „Обща история на българската култура“), както и специални, детайлизирани в преподаването конкретно знание дисциплини (19 на брой, сред които „История на античната и средновековна обща култура“, „История на културата на Новото време“, „Идеи и проблеми на културата на XX век“, „Античността в българските земи и средновековната българска култура“, „Българ-

ската култура през османския период и Възраждането“, „История на Новата и Най-новата българска култура“, „Българска народна култура“, „Сравнително културознание“, „Култура и комуникации“, „Науката в системата на културата“, „Организация и управление на културните процеси“, „Културна антропология“, „Естетика и теория на изкуството“ и др.) Тази първа степен включва още обучение по езици, педагогически дисциплини и ред факултативни дисциплини като „Проблеми на творческия процес“, „История и теория на литературата“ – съответно история и теория на музиката, на изобразителните изкуства, на театъра, на киното и др.

Втората степен на обучение се отнася до обучението в специализациите (*профилите*). В специализацията (профил) „История на културата“ намираме преподавания по „Методика на културно-историческото изследване“, „Изворознание“, „Българската култура и световния културен процес“, „Балкански култури“, „Световните религии и културата“ и др.

В профил „Общо и сравнително културознание“ намираме „Изкуството в системата на културата“, „Изкуство и технология“, „Религия, митология, изкуство“, „Зрелищни изкуства“ и др.

В профил „Теория и управление на изкуството“ се четат дисциплини като „Култура и жизнена среда“, „Култура и ценности“, „История на теориите за културата“, „Култура, политика, идеология“, „Исторически и съвременни институции на българската култура“.

По същия начин следва детайлизираното набелязване на четенията в профилите „Архивистика“, „Музеознание“ и „Библиотекознание и книгознание“.

Третата степен на обучение включва практики – едномесечна практика в културните учреждения след IV семестър, едномесечна практика с изследователски характер под патронажа на научен ръководител след VIII семестър и учебна практика в средните училища (за придобиване на учителска правоспособност).

Държавните изпити включват неизбежните „Основи на марксизма-ленинизма“ и разработката, под надзора на научен ръководител, и публична защита на „Дипломна работа“ по съответния профил.

Действителното създаване на самостоятелна специалност „Културология“ се случва обаче след разрива с историците и в структурата на Философски факултет на Софийския университет през 1990 година. Учебният план на специалността от тогава следва логиката на проекта от 1985 г. (Учебен план на специалността „Културология“ към СУ „Климент Охридски“ (проект). 15 октомври 1990 г.). Специализациите не са увеличени по численост, но са преобразувани по следния начин – „Теория на културата“, „История на културата“, „Митология, религия, изкуство“, „Библиотекознание и научна информация“, „Музейно дело“ и „Културна политика“. Действителното нововъведение е последната специализация, в рамките на която (не без връзка с преживяваното тогава и стратегическите посоки пред българското развитие от началото на

1990-те), намираме непознати до този момент курсове, като „Методология на организацията и управлението на културните процеси“, „Културални модели на човешките взаимоотношения“, „Култура и власт“, „Иновации и социокултурна адаптация“, „Правни основи на културмениджмънта“, „Културен пазар и маркетинг“, „Методики на партиципацията“ и др.

И понеже озаглавих тези страници „общи бележки“ върху институционалния контекст на възникването и ранното развитие на изследванията, преподаванията и грижите по възпроизводството на организационно-управленския потенциал на културата в България, бих обобщил накрая следното:

Очевидно академичното „прераждане“ на преподаванията и изследванията на културата с учредяване на специализация/катедра, а после и на специалност по история и теория на културата в Софийския университет през 1980-те е важна граница, отвъд която тези научни занимания се извеждат из контекста на политико-идеолого-управленските механизми на стария режим и им се придава друг статут. От тук, може би, иде ранният „дух“ на катедрата в опозиция на онази „политика на културния фронт“, обслужваща конюнктурните идеологизирани ведомствени начинания на Комитета за култура и насочеността на изследванията в „Института по културата“, на АОНСУ, както и на културната политика на „зрелия социализъм“ изобщо. По всяка вероятност част от него е и „историоцентричното“ начало на ранната академична културология – съпротива със знания за културата и човека из дълбините на времето спрямо текущата официална концепция за култура като властова техника от „зрелия социализъм“ за оповърхностено „производство на духовни ценности“, „обучение на културни кадри“ и „управление на социални процеси“. От друга страна, този дух не ще е без връзка и с „новото говорене“ за миналото през 1980-те и упреците към националната историография, на които първоучредителят, проф. д-р Н. Генчев, бе в много голяма степен подбудител и правеше това вдъхновено и всецяло отдадено през целия си живот. В този ключ е възможно да се четат учебните програми, съставени по магическия „интердисциплинарен подход“ в преподаванията и изследванията на културата като преодоляване на ограниченията на идеологията и националния наратив и сковаващото им влияние върху установените хуманитарни и социални науки у нас. Този, вероятно, е ключът за разбиране на идеалния мотив, на идеалните подбуди на конфликта с историците, на институционалния разрыв с Исторически факултет и на „преминаването на специалността към философите“.

Като стратегическо пространство за приложението на компетенциите на проектираните първи възпитаници („кадри“) обаче, катедрата от 1981 г. и ранните проекти за специалност от 1985 и 1991 г. стоят вписани непоклатимо в институционалния контекст на онази епоха и са насочени към неговото възпроизводство; противно на своя „дух“ те запълват една осезавана от началото на 1970-те години празнина за „единна система“. Но пък едва ли е било възможно да бъде и другояче и инак те едва ли биха и просъществували.

През 2021 г. излезе сборникът „30 години специалност Културология“. Юбилеят бе изцяло съсредоточен тъкмо в нея, в *специалността*, и именно от нейната история и от 90-те години насетне с това честване нейният академичен състав и ръководство разпознаха новото начало на летоброенето на собствената си история и научни дела.

Естествено, без противоречия и напълно оправдано – Комитетът за култура и културната политика на „зрелия социализъм“ от 1980-те отдавна не съществуват, „историоцентричното начало“ днес не е опора, не говори нищо и бива системно преодолявано; „духът“ понастоящем е свършено друг. Тъкмо последните 30 години са тия, които задават посоките и определят перспективите пред продължаващото изграждане на академичната и изследователска идентичност на специалността.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Еленков, Иван, (2013) „Културният календар на късния социализъм“. В: – Иван Еленков, Труд, радост, отдих и култура. Въведение в историята на идеологическото моделиране на всекидневието през епохата на комунизма в България. С., Издателство „Рива“, 2013, с. 139–167. [Elenkov, Ivan, (2013) „Kulturniyat kalendar na kasnia sotsializam“. V: – Ivan Elenkov, Trud, radost, odih i kultura. Vavedenie v istoriyata na ideologicheskoto modelirane na vsekidneviето през епохата на комунизма в България. S., Izdatelstvo „Riva“, 2013, s. 139–167.]
- Еленков, Иван, (2008) Културният фронт. Българската култура през епохата на комунизма: политическо управление, идеологически основания, институционални режими. Издателство „Сиела“. С., 2008. [Elenkov, Ivan, (2008) Kulturniyat front. Balgarskata kultura през епохата на комунизма: politicheskо управление, ideologicheski osnovania, institutsionalni rezhimi. Izdatelstvo „Siela“. S., 2008.]

АРХИВНИ ИЗТОЧНИЦИ

- ЦДА, ф. 1Б, оп. 78, а. е. 868, л. 5 и сл. План, списъци, справки и др. за развитието на обществено-държавното начало в системата на КИК авг. 1970 – ян. 1976 г.
- ЦДА, ф. 136, оп. 53, а. е. 123, л. 7. Разпореждане на МС на НРБ относно създаване на Научноизследователския институт по култура 27. III. 1971 г.
- ЦДА, ф. 405, оп. 8, а. е. 29, л. 1–3 Устройство и задачи на КИК и др., май 1967 г.
- ЦДА, ф. 405, оп. № 9, а. е. 38, л. 1–62. Състояние и проблеми на кадрите в областта на изкуството и културата. Доклад пред III пленум на КИК, изнесен от доц. Рачко Рачков, зам. предс. на КИК, 30 юни 1973 година.
- ЦДА, ф. 405, оп. № 9, а. е. 81. Заседание на Председателството на КИК от 15. IV. 1975 г.
- ЦДА, ф. 405, оп. 10, а. е. 192. Доклад до ПБ на ЦК на БКП от Л. Живкова, член на ПБ, председател на Комитета за култура, относно откриване на ВУЗ по културата в София.
- ЦДА, Историческа справка към фонд 1122, Научноизследователски институт по културата.

ДРУГИ ИЗТОЧНИЦИ

Основни положения на организационната структура и на учебния план на специалността „История и теория на културата“ към Историческия факултет на СУ „Климент Охридски“ (проект). Архив на специалност „Културология“ при ФФ на СУ „Св. Климент Охридски“.

Учебен план на специалността „Културология“ към СУ „Климент Охридски“ (проект). 15 октомври 1990 г. Архив на специалност „Културология“ при ФФ на СУ „Св. Климент Охридски“

Квалификационна характеристика на специалиста по история и теория на културата. Архив на специалност „Културология“ при ФФ на СУ „Св. Климент Охридски“